

**PIKKU LISÄ AIKAKAUSLEHTI
VIRITTÄJÄN HISTORIAAN**

Fred KARLSSON

University of Helsinki
Department of General Linguistics
Hallituskatu 11—13
SF-00100 HELSINKI 10
FINLAND

PUBLICATIONS
No. 16
1987

SISÄLLYS

Jo riittää!	1
Jälkisana	15

JO RIITTÄÄ!

Vihkossa 4/1986 oli Virittäjän päätoimittajan, professori Terho Itkosen 24 sivun mittainen arvostelu neljän vuoden takaisesta kirjastani Suomen kielen äänne- ja muotorakenne (WSOY, Juva 1983, 410 s.). Itkonen on kirjasta havainnut eräitä dialektologian ja diakronian yksityiskohtiin liittyviä epätarkkuuksia tai virheitä. Myös fonotaksin, eräiden foneettisten ilmiöiden sekä johto-opin produktiivisuussuhteiden kuvauksen arvioinnissa on useita oikeutettuja huomautuksia. Tämän kritiikin otan varteen.

Aiheellista kritiikkiä on kuitenkin vain vähän suhteessa arvostelun muuhun joko selväsanaisesti ilmaistuun tai vihjattuun sisältöön. Itkosen tarkoituksena ei nimittäin ole käydä vilpittöntä keskustelua fonologian ja morfologian teoriasta tai edes suomen kielen kuvauksesta.

Hänen tärkein päämääränsä on arvosteltavan kirjan jokseenkin täydellinen mitätöiminen. Tietoisesti tai tiedostamattaan hän pyrkii myös halventamaan sen tekijää, lämmiteltyään tältä osin niin lisenasiaattiseminaarissaan kevätlukukaudella 1986 (vrt. al.) kuin kirjallisesti vihjaillen Virittäjässä 3/1986. Ja kolmanneksi hän kokee taas tarpeelliseksi purkaa aggressioitaan sellaisia lingvistisiä suuntia ja niihin perustuvia kuvauksia kohtaan, jotka poikkeavat fennistisen kielioppiperinteen kaanonista (vrt. myös Vir. 4/1970, 1/1972, 1/1976).

•

Arvostelu on sekä kohtuuton että normaalin tutkijanmoraalin vastainen. Itkosen valitsemassa tyylilajissa ei hiljaiseen sopimukseen perustuvia tieteen pelisääntöjä noudateta, ja sen takia kohteeksi joutuneen on yleensä turha ryhtyä yksityiskohtaiseen puolustukseen. Vakavien syytösteni perustelemiseksi tyydynkin eräiden yleisluonteisten näkökohtien painottamiseen.

Itkosen kirjoitus tarjoaa monipuolista aineistoa sille, jota kiinnostaa vihjailevan argumentaation analyysi. Monet keskeisistä teoreettisista termeistäni hän varustaa toistuvasti lainausmerkeillä ikään kuin ne eivät varsinaisia käsitteitä olisikaan: "sääntö", "perusmuoto", "leksikko", "sääntöpiirre", "morfologinen operaatio", "alkukahdennus" ym. Derivaatio on Itkosella "johtelu", eksplisiittisten sääntöjen käyttäminen "kaavoittelua" frekventatiivin vihjailevia sivumerkityksiä hyväksi käyttäen. "Johtelu" puolestaan tapahtuu "generativistiseen" henkeen siitä huolimatta, että kehittämäni fonologis-morfologinen teoria kaikessa oleellisessa poikkeaa generatiivisesta teoriasta (ei käytetä abstrakteja perusmuotoja, ei sääntöjen järjestystä, produktiivisuussuhteille annetaan merkittävä sija, paradigmaattiset yhteydet yritetään eksplisiittisesti saada mukaan kuvaukseen, jne.).

Karlsson "koettaa selvittää" tutkimansa kielimuodon käsitettä (vailla tarkennuksia). Itkosen arvio käytetystä morfologian teoriasta on tämä: "Jos edes sääntöjen sovellusjärjestys olisi kiinteä, olisi saavutettu jonkinlainen tutkimustulos". Morfologiset piirteet ovat "aineettomia asianhaaroja" ja "rumennuksia". Kirja on "sitkoän aherruksen tulos", jonka anti jää "laihaksi" niin teoreettisesti kuin suomen kielen kuvauksenkin näkökulmasta. Itkonen implikoi myös, että olisin väittänyt "löytäneeni" suomesta uudelleen sellaisia morfofonologisia "muutoksia", joiden varsinaiset keksijät olivatkin Setälä tai Genetz (joka Itkosen mukaan oli "ensimmäinen generativistimme"!). Tällä tavoin saadaan vaivihkaa luoduksi vaikutelma, ettei kyse olekaan muusta kuin tutkimusperinteen huonosta tuntemuksesta tai jo esitetyn toistamisesta. Keskeinen on jo sanottu ja lopullisesti ratkottu, miksi enää vaivautua!

Itkonen harkitsee asialliseksi verrata esitystekniikan osalta toisiinsa Rolf Nevanlinnan johdatusta suhteellisuusteoriaan ja allekirjoittaneen taivutuskategorioiden käsittelyä. Ei liene yllätys, että Rolf Nevanlinna osoittautuu etevämmäksi.

Melkoinen osa Itkosen vastalauseista ja mielipiteistä esitetään tällä tavoin piilotettuina ja höystettyinä, mutta en jatka

niiden esittelyä sen pidemmälti.

Myönteistä sanottavaa on arvostelun 24 painosivun määrästä kertynyt muutaman rivin verran. "Selvästi paras luku on "Foneemit" (s.52-80)", kirjoittaa Itkonen. Fonotaksin käsittelyssä on "monestakin seikasta hyviä huomioita". Lausepainotusta ja sävelkulkua koskeva luku on "paljon onnistuneempi kuin edellinen jaks" (jossa käsitellään junktuureja). Morfotaksia koskeva alaluku on "melko valaiseva". "Myönteistä" on, että johdostyypeistä mainitaan niiden summittaiset määrät, ja teoksen "kieliasu ahtaamassa mielessä täyttää melkoiset vaatimukset". Siinä kaikki.

Ironiaa ovat viittaukset morfologisten tulkintojen mahdolliseen sovellettavuuteen tietokonelingvistiikkaan tai suomen kielen opetukseen vieraana kielenä (joita kumpaakaan en po. kirjassa käsittele ollenkaan); onhan kirjani teoreettinen deskriptio, jonka tavoitteet on varsin selvästi ilmoitettu mm. esipuheessa. Silti Itkosella on sormi pystyssä: "Mutta selvään pitäisi olla, että suomen käytännön opetus erikielisille ja suomen tieteellinen kuvaus ovat kaksi eri asiaa, jotka eivät välttämättä vastaa toisiaan kohta kohdalta." Näin on, enkä ainakaan minä ole toisin väittänytään, vaikka Itkonen väkisin yrittää synnyttää tällaista vaikutelmaa. - Eri asia on, että vieraskielisen suomenoppijan morfologiset vaikeudet seuraavat jokseenkin kaikki ennustuksina esittämästäni suomen kielen morfologian mallista, vaikka niitä ei ole otettu huomioon mallia rakennettaessa. Normaalin tieteellisen logiikan mukaan tämä on riippumatonta evidenssiä teorian oikeasuuntaisuuden totuuden puolesta.

Itkosen toistuvat väitteet kirjani liittymisestä vieraan kielen opetuksen metodiikkaan sisältävät epämiellyttävän vihjauksen, joka lähinnä tuo elähtäneen fennomanian mieleen: toiskieline ei pysty teoreettisesti merkittäviin suomen kielen analyyseihin.

Lajissaan alittamaton taitaa olla Itkosen arvostelun loppuhuipentuma ja samalla sen pisin kiitos: "Kiitosta ansaitsee se, että myös typografialtaan teos on varsin huoliteltu; en ole huomannut edes yhtään tavutusvirhettä!"

Tämä on kohtuutonta. Ja kohtuuttomuus korostuu, kun seuraavat teoreettiset ja katsomukselliset seikat otetaan huomioon.

On harhauttavaa ja loukkaavaa väittää, että teoriani (eli Itkosen terminologian mukaan "aparaatti") olisi vain toisinto joistakin aiemmista yleislingvivististä "aparaateista", eritoten generativismista. Päinvastoin se liittyy läheisesti siihen luonnollisen morfologian nimellä tunnetuksi tulleeseen työhön, jota ovat viime ja tällä vuosikymmenellä tehneet mm. Dressler, Hooper (myöh. Bybee), Linell, Mayerthaler ja Wurzel. Keskeisiä pyrkimyksiä ovat mm. kompetenssin ja performanssin integrointi, produktiivisuuden luonnehdinta, morfologisen kompleksisuuden arviointi, frekvenssiseikkojen huomioon ottaminen kuvuksessa, morfologian ja semantiikan integrointi sekä paradigman käsitteen luonnehdinta.

Epäilen vahvasti, ettei Itkonen ole tarpeeksi tiiviisti seurannut 80-luvun morfologian teorian kansainvälistä kehitystä. Muuten en voi ymmärtää, kuinka on mahdollista päätyä em. kaltaisiin väitteisiin toisintomaisuudesta.

Merkillistä jälkijättöistä fennomaniaa osoittaa Itkosen jatkuva tarve todistaa, että tämä tai tuo käsite tai idea keksittiin fennistiikassa jo vuosikymmeniä ennen kuin se otettiin yleislingvistiseen käyttöön. Tämäkin on klassinen vähättelyn keino. Jos Itkoseen olisi uskominen, juuri fennistit olisivat olleet kieliteorian todellisia pioneereja, ja nykylingvistiikan edustajat taas olisivat epigoneja ja tyhjien formalismien pyörittäjiä.

Tässä omahyväisyydessä ja sisäänlämpiävyydessä on luultavasti yksi syy siihen fennistiikan kriisiin, josta usein kuulee puhuttavan ja joka vieläkin näkyy melko yksipuolisena tieteellisenä jälkikasvuna. Nuoria fennistejä opetetaan edelleen liian usein suhtautumaan vähättelevästi muualla tehtyyn ja perinnäisestä poikkeavaan tutkimukseen, heitä ei rohkaista ulkomaille opiskelemaan, jne. Muuallakin maailmassa uskoisi sentään olevan tai

joskus olleen kielentutkijoita, jotka ovat omaperäisesti rikastuttaneet esim. morfofonologian teoriaa ilman, että heillä olisi ollut suomalainen fennisti edelläkävijänään.

Itkonen ei hyväksy yhden kielimuodon synkronista teoreettista analyysia sopivaksi tutkimuskohteeksi. Uutta tietoa voidaan hänen mukaansa saavuttaa vain esittämällä uusia yksityiskohtia, nimittäin konkreettisia kielen palasia. Siksi olisinkin muka saavuttanut parempia tai peräti uusia tuloksia, jos olisin tutkinut Eurajoen, Pielaveden tai Himangan murretta. Minun olisi myös pitänyt kuunnella ja nauhoittaa nykypuhetta "esim. parinkymmenen Suomen kaupungin torilla ja samojen kaupunkien diskoissa".

Nämä hankkeet voivat hyvinkin valaista jotain ongelmaa, mutta ei ole kohtuullista vaatia minua niitä suorittamaan. Olen selkeästi ilmoittanut, mihin kuvaukseni rajoittuu, nimittäin suomen yleiskieleen, ja sen pitäisi riittää Itkosellekin. Tyypillinen esimerkki Itkosen vaatimusten relevanssista näissä kohdin on seuraava. Hän moittii minua siitä, että yleiskielinen korpukseni ei satu sisältämään verbiä paantaa. Kuten Tuomo Tuomi on minulle huomauttanut, tämän verbin levikin eteläisin dokumentoitu esiintymä on Kemistä. Päinvastoin kuin Itkonen luulee, paantaa on siis selvää murreainesta.

Lifallisiin mittoihin paisuteltu aineiston hankinta on Itkosen edustaman fennistiikan kirouksia. Vuosien varrella olen kuulut valituksia tästä monelta nuorelta fennistiltä. Jos edes kymmenesosa siitä ajasta, joka on monessa fennistisessä tutkimuksessa kulunut aineiston hankintaan, olisi käytetty ajatteluun, tämän päivän fennistiikan kasvot olisivat paljon virkeämmät ja fennistiikan tulokset olisivat maailmalla verrattoman paljon paremmin tunnettuja.

Ei voi olla kiinnittämättä huomiota siihen Itkosen näemykseen, että suomen morfologiasta on kauan (so. jo Setälän

ajoilta) ollut olemassa oikea, teorialtaan neutraali kuvaus. Tämä sitaatti on valaiseva (s.466): "-- kun lahjakas lingvisti on luonut grammaattiselle kuvaukselle pohjan ja osoittanut kautta kieliopin vaikuttavat säännönmukaisuudet kuten morfofonologiset vaihtelut, ei jäljelle helposti jää muuta kuin aineiston pikku aukkojen täyttely, pikku virheiden oikaiseminen ja joltain vähältä osin aineiston ajantasaistaminen. Ehkä lisäksi sentään voitulla jostain valtaideasta lähtöisin oleva esitystavan ja -järjestyksen muuntelu."

Tämä vastaa pitkälle Chomskyn observationaalista adekvaattiutta. Tällä tasolla kielen perustosioiden, kuten morfofonologisten vaihteluiden tapaukset ja alatapaukset, kootaan tarkasti. Täysin teoriaton tämäkään taso ei tietysti ole, koska aineiston järjestely edellyttää teoreettisia käsitteitä: pääte, johdin, umpitavu, agglutinaatio jne. Esim. Setälän kielioppi on (tunnetuin rajoituksin) observationaalisesti adekvaatti. Juuri observationaalisen adekvaattiuden edellyttämiä pikku täydennyksiä ja korjauksia Itkonen peräsi vaatiessaan minua lähtemään Eurajoelle ja pitkälle diskokierrokselle. Ja tätä adekvaattiutta Ravilankin kuuluisa lausuma tavoittelee (Vir. 1951): "Paras kielioppi on se, jossa runsas, luotettava ja hyvin järjestetty aines itse puhuu puolestaan peittymättä kirjaviiden uusien termien ja kyseenalaisten käsitteiden hämähäkinverkkoon."

Mutta on vavahduttavaa nähdä, että Itkonen 1987 Ravilan henkeen on sitä mieltä, ettei grammaattisessa kuvauksessa kuten morfologiassa muuta oleellista tekemistä olekaan.

Morfologien suuri enemmistö (johon minäkin lukeudun, mutta ei Itkonen) näkee keskeiseksi tehtäväksi nimenomaan sellaisen teorian laatimisen, joka niistä tai näistä lähtökohdista ja sitä tai tätä tarkoitusta varten antaa työkalut, joilla voidaan kuvata ja kenties selittääkin yksittäisten kielten perustason tosiseikat. Useita ajankohtaisia teoreettisia ongelmia olen kirjassani käsitellyt ja myös edellä maininnut.

Teoreettisen tulkinnan tasolla kaikki on problematisoitavissa, niin teoriassa itsessään kuin sen sovelluksessa johonkin yksittäiseen kieleen. Tämä on ratkaisevan tärkeä asia, jota Itkonen ei näy joko ymmärtävän tai hyväksyvän. Se tarkoittaa käytän-

nössä mm., että suomen keskeiset morfofonologiset vaihtelut, esim. astevaihtelu, ovat jatkuvasti kiinnostavia, teoreettisesti haastavia synkronisia ongelmia. Ne eivät suinkaan ole loppuun käsiteltyjä tieteen arkistoon siirrettyjä ikuisia totuuksia.

Astevaihtelun synkroninen tulkinta on hyvä esimerkki. Viimeisten 20 vuoden aikana kymmenet ulkomaiset morfologit ja fonologit ovat käsitelleet suomen astevaihtelua (viimeksi Cathey ja Wheeler, Nordic Journal of Linguistics 2/1986). Olen pitkään ihmetellyt, miksi suomalaiset fennistit eivät ole vaivautuneet osallistumaan tähän keskusteluun. Epäilen syyksi tätä: monet fennistit ovat Itkosen tapaan sisäistäneet sellaisen suomen kielen ontologian, ettei astevaihtelussa kerta kaikkiaan (ainakaan synkronisesti) ole mitään ongelmallista tai kiinnostavaa!

Itkonen ei ontologiansa takia näe, että siellä olisi mitään kiinnostavaa, minne minä tähyän. Ehkä hän voisi paremmin ymmärtää teoreettisen morfologian pyrkimykset, jos hän joskus ottaisi silmälasit nenältä ja tarkistaisi, näkyykö niiden läpi ollenkaan, ennen kuin hän moittii muita olemattoman näkemisestä.

Valaisin vielä kahdella esimerkillä, kuinka vähän Itkonen on sanomastani halunnut ymmärtää.

Itkonen kuluttaa paljon ruutia arvostellakseen morfologisoitumiseen perustuvaa astevaihtelun tulkintaani, jonka yksi keskeinen näkemys on, että astevaihtelu nykysuomen prosessina toteutuu vain suffigoinnin yhteydessä. Sitten tulee paljastava kysymys (s.485): "Lukija vain tulee kysyneeksi, miksi "laukaisevan" aineksen täytyy normaalisti olla juuri suffiksi, ei pelkkä umpitavuisuus". Olen esittänyt yksinkertaisen, pinta-fonologisen ja kiistattoman vastauksen jo kirjassakin, mutta toistan sen, koska se ei ole mennyt perille.

Kursivoidut klusiilit sellaisissa muodoissa kuin nyttemmin, sitten, oit^{is}, mert^{en}, mait^ten, kek^kosta, ja lainoissa kuin par^ketti, rottⁱⁿki, kvart^tetti osoittavat sitovasti, että nykysuomen astevaihtelu ei perustu pelkkään umpitavuisuuteen, eli se ei ole enää fonologinen prosessi. Jos umpitavuisuusteesi pitäisi paik-

kansa, astevaihtelun pitäisi tuottaa muotoja tyyppiä *nytemmin, *siten 'sitten', *oidis, *merren, *maiten, *Kekosta, *parjetti, *rotinki, *kvarretti. Mutta vahva aste säilyy siis monissa umpitavuissa. Muistettakoon myös vanhastaan tunnustetut "poikkeukset" kuten possessiivisuffiksin etiset umpitavuiset vahvat asteet, esim. hattunsa. Toisaalta on runsaasti sellaisiakin tapauksia, missä heikko aste esiintyy odotuksenvastaisesti avotavussa, esim. terminaaliaseemaiset lude, kulje.

En voi käsittää, kuinka joku voi tällaisten esimerkkien valossa synkronisesti uskoa umpitavuisuuden riittävyteen astevaihtelun laukaisijana. Itkonen kuitenkin uskoo. Tälle olotilalle voin keksiä vain sen selityksen, että Itkonen näkee nykysuomen niin vahvasti diakronisesti taittavien silmälasien läpi, että hän samastaa nykysuomen morfologisen rakenteen ja sen historiallisen rekonstruktion. Lisäksi hän absolutifioi tämän näkökulmansa ja kuvittelee, että se on nykysuomen astevaihtelun ainoa oikea hahmotus.

Itkonen ei missään sano, miten hän täsmällisesti kuvaisi nykysuomen astevaihtelun. Olisi kiinnostavaa tietää, poikkeaisiko hänen luonnehdintansa kontekstin osalta mainittavasti siitä formuloinnista, minkä hän antaa alkuperäiselle äännevuokselle. Nyt ollaan ilmeisesti niinkin paradoksaalisessa tilanteessa, että minä synkronian tutkijana väitän astevaihtelun muuttaneen luonnettaan (morfologisoituneen) pikku hiljaa lakattuaan toimimasta äännevuokseksi, kun taas Itkonen diakronisen näkökulman puolesta puhujana väittää astevaihtelun edelleen toimivan kuten ennenkin!

Toinen esimerkkini koskee nominaalisten taivutustyyppien kuvausta. Monin lingvistisin ja psykolingvistisin argumentein osoitan, että nominien leksikaalisena perusmuotona on pidettävä yks. nom:n kaltaista muotoa. (Empiirisen psykolingvistiikan keinoin hankittua lisäevidenssiä esittävät Lukatela & al. artikkelissaan "Representation of inflected nouns in the internal lexicon", Memory & Cognition 8, 1980, 415-23). Tämän kaiken Itkonen kuitenkin

kin huitoo syrjään ja tarjoaa tilalle näkemystä, että perusmuotona olisikin vahva vokaalivartalo. Tässä Itkonen astelee varhaisen generatiivisen fonologian jalanjalkia. Näin voidaan nimittäin yksinkertaisemmin, eli vähemmän leksikaalisin merkinnöin ja vähemmän säännöin, johtaa kaikki muodot. Itkonen on oikeassa, ja oikeassa olivat samassa asiassa myös 60-luvun generatiiviset fonologit. Tämä on mahdollinen ratkaisu, jos tavoitteena on automisen kieliopin tavanomaiseen tapaan kuvata mitä muotoja kielessä on.

Nyt on vain niin, että tämä ei ole minun tavoitteeni. Pyrin nimittäin hahmottamaan morfologiaa, joka mallintaa kommunikatiivista kompetenssia. Siinä morfologinen produktiivisuus otetaan eksplisiittisesti huomioon, ja mallin tulee olla kompatibeli mm. niiden morfologisten yksinkertaistusilmiöiden kanssa, mitä lapsen kielen oppimisesta ja afaatikon kielen menettämisestä voidaan havaita. Mallin nimenomaisena tehtävänä on tietystä mielessä selittää, miksi esim. tietyt taivutustyyppit ovat produktiivisia, toiset eivät, miksi lapsi valtaosassa tapauksia tekee tietyn tyyppisiä morfologisia virheitä, jne. (Itkonen itsekin myöntää, että produktiivisuus olisi "jossain muodossa" saatava sisällytetyksi kielioppiin. Tyrmättyään minun seikkaperäisen ehdotukseni hän ei kuitenkaan esitä mitään vaihtoehtoa.)

On täsmälleen kolme taivutustyyppiä, joissa taivutuksen ennustaminen nominatiivin kaltaisesta perusmuodosta edellyttää morfologisen lisäpiirteen oletusta, nimittäin kivi', käsi" ja allas'. Toisin kuin Itkonen sanoo, vene -sanat eivät edellytä lisäpiirrettä, koska piirre on riippumattomin perustein tarpeellinen alkukahdennuksenkin kuvausta varten.

Itkonen vääristelee karkeasti kuvaustani väittäessään, että varustan "suuret määrät" sanoja tällä yhdellä lisäpiirteellä. Kivi-sanoja on kaikkiaan noin 220, vesi-sanoja 40, allas-sanoja (Suomen kielen käänteissanakirjassa) noin 750. Käänteissanakirjan noin 37300 nominista siis noin 1000 eli vähemmän kuin 3% saa lisäpiirteen. "Suuret määrät"?

Oleellisempaa on kuitenkin tajuta, mitä tällainen morfologinen merkitseminen tarkoittaa. Sitä, että nämä taivutustyyppit ovat erityisen mutkikkaita, niissä on jotain sellaista ennustamatonta,

lisää opittavaa, mitä ei muissa sanoissa ole, nimittäin ennustamaton yhteys perusmuodosta sellaisenaan muuhun taivutukseen. Morfologinen piirre osoittaa oikean vartalonmuodostuskeinon. Po-tavitustyyppit ovat eräänlaisia vahvoja nomineja, suomen kielen analogeja germaanisten kielten vahvoille verbeille, jotka formaallemmissa esityksissä on tapana kuvata juuri morfologisilla lisäpiirteillä.

Itkosen ehdottama vokaalivartalopohjainen kuvaus on teknisesti mahdollinen. Minun tämänkertaisista lähtökohdistani se on kuitenkin käymätön ratkaisu, koska tällainen tulkinta saa keino-tekoisesti sen näyttämään yksinkertaiselta ja säännölliseltä, mikä itse asiassa on kompleksinen. Aivan saman tempun mukaan voisi väittää, ettei vahvoja verbejä esim. ruotsissa olekaan. Imperfektin vartalovokaalista käsin voidaan nimittäin melkein aina ennustaa preesensin ja infinitiivin vokaali, esim. jos e imperfektissä (red, skrev, slet) niin i infinitiivissä (rida, skriva, slita)! Vrt. Itkonen: jos käte, niin käsi, jne.

Minun mallini väittää, että alkuperäisten äänteenmuutosten lakattua vaikuttamasta ja muun äännekehityksen jatkuttua ja osittain sotkettua alkuperäiset fonologiset vastaavuussuhteet, suomen morfologiassa on tapahtunut tiettyjä restrukturoitumisia ja morfologisoitumisia. Tämähän on diakronisesti normaalia. Nykysuomeen on siten kulkeutunut melko sekakoosteinen joukko nominaalisia taivutustyyppisiä, joista mutkikkaat ovat yleensä epäproduktiivisia ja yksinkertaiset produktiivisia. Esim. uusia käsi-sanoja ei synny, vaan tämänrakenteiset sanat taipuvat kuten lasi. Uudet sanat mukautuvat siis yksinkertaisiin taivutustyyppisiin eivätkä rasita kielioppia tai muistia (niitä ei normaalitapauksessa tarvitse morfologisesti merkitä). Kukaan ei kiistäne, että käsi-sanat ovat lapsille hankalia oppia, jne.

Itkosen malli taas väittää, että käsi ja lasi-sanat ovat yhtä kompleksisia. Kumpaakaan ei ole morfologisesti merkitty, ja (Itkosen mukaan) yleiset säännöt (mm. te ---> si kaksitavuissa) johtavat kaikki muodot. Mutta miten tämä malli kuvaa sen, että uusia käsi-sanoja ei enää synny? Ei mitenkään, se jää nyt sattumanvaraiseksi tosideikaksi. Mistä seuraa, että lapset erehtyvät juuri käsi-sanoissa? Ei mistään. Ja miten se kuvaa leksikon

kasvua diakronisena prosessina, ts. sitä, miten uusia sanoja opetellaan? Siten, että monessa tapauksessa uusi sana on opittava poikkeuksena oletetuille säännöille. Esim. sanat Late 'Lauri' : Laten, Sprite (näin äännettynä) 'eräs juoma' : Spriten on opittava poikkeuksina säännölle te --> si (yks. nom. ei ole *Lasi, *Sprisi). Kuvauksen ydin on siis, että leksikko koko ajan tulee raskaammaksi. Tämä on ilmiselvässä ristiriidassa sen kanssa, mitä yleisemmällä tasolla tiedetään niin kielen diakroniasta kuin ihmisen oppimisen periaatteista.

Päädyn siis samaan merkilliseen loputulokseen kuin edellä astevaihtelunkin kohdalla. Itkonen, diakronisti par excellence, ei myönnä, että nyky-suomen morfo(fono)logia olisi oleellisesti muuttunut kantasuomalaisen äänne- ja muotojen muutosten jälkeen, ja sen takia hän ajautuu monenlaisiin (mm. diakronisiin!) kuvausvaikeuksiin. Perusdilemma on nähdäkseni siinä, että hän ei näe nyky-suomea muuna kuin varhempien vaiheittensa projektiona.

En väitä keksineeni ainoaa oikeaa tapaa kuvata nyky-suomen morfologiaa enkä kirjassani väitä kumonneeni yhtäkään toista mallia. Itkonen sen sijaan ei säästä sanojaan minun malliani arvostellessaan, vaikka hän a) ei arvioi malliani sen lähtökohdista ja tavoitteista käsin vaan omistaan, ja b) ei edes tarjoa tilalle kunnollisia vaihtoehtoja.

Ehkä Itkonenkin vielä joskus tekee tiedeyhteisölle sen palveluksen, että hän kirjoittaa nyky-suomen rakenteesta laajan teieteellisesti perustellun yleisesityksen, jossa hän täsmälleen osoittaa, miten hän asiat hahmottaa ja miten hänen kuvauksensa toimii. Vähintään tämän hän on teillaustensa jälkeen velkaa. Sanon "teillaustensa", koska siitä on kohta 30 vuotta, kun Itkonen murskasi Penttilän monumentaalisen kieliopin (Vir. 1958). Tuo arvostelu on eittämättä fennistiikan historian suurimpia skandaaleja. Ehkä Itkonenkin vielä havaitsee todeksi sen, minkä Penttilä on työnsä jälkeen painanut motoksi kielioppinsa nimilehteen: *Daue res longe sunt difficillimae - lexicon scribere et grammaticam* (Gottfried Herrmann).

Olen yrittänyt osoittaa, että Itkosen arvostelu on kohtuuton. Se sotii myös tavanomaista tutkijanmoraalia vastaan. Väitän nimittäin, ettei Itkonen ole arvostelussa ilmaissut koko rehellistä mielipidettään kirjastani.

Tästä on todisteena kirje, jonka Itkonen lähetti minulle muutama päivä sen jälkeen, kun olin Itkosen johtaman lisensiaattiseminaarin osanottajien pyynnöstä osallistunut yhteen niistä istunnoista, joissa nyt arvosteltua kirjaa käsiteltiin. Tässä istunnossa Itkonen käyttäytyi sekä kirjaa, allekirjoittanutta että uudempaa lingvistiikkaa kohtaan tavalla, jota ei varttuneelta tiedemieheltä missään oloissa odottaisi. Tilaisuuden luonnetta osoittaa sekin, että jälkeenpäin neljä kymmenkunnasta osanottajasta tuli kukin erikseen puheilleni pahoitelleen seminaarin johtajan käyttäytymistä. Heidän käyttämiään määreitä olivat mm. "törkeä", "järkyttävä" ja "kaikin tavoin ala-arvoinen".

Itkonen itsekin tajusi menneensä liian pitkälle. Helmikuussa 1986 sain siis häneltä kirjeen, jossa sanottiin mm. (kursivoinnin olen lisännyt):

-- minulla on painostava tunne, että nöyryytin Sinua julkisesti. En sitä halunnut; kun oppilaani olivat halunneet Sinunkin olevan mukana kirjaasi tarkasteltaessa, oli tarkoituksenani käydä kanssasi vain tieteen pelisääntöjen mukainen väittely. Mutta minuun tarttui Barabbas, ja niin sitä mentiin.

-- Kirjassasi on paljon hyviä kommentteja, sekä älyn että tunteen iloa sisältäviä kohtia, joista olen saanut hyviä herätteitä (useimmiten toisensuuntaisen ajattelun aiheita). Mutta nämä kielitieteen perimmäiset kysymykset ovat vaikeita kuten humanistisen tutkimuksen yleensäkin, koskaan ei niiden edessä voi tarpeeksi nöyrytyä. Toivottavasti voimme joskus jutella niistä rauhassa kahden kesken, ei kinastellen vaan asioihin rauhallisesti syvennyen sen tiedon varassa, mikä meillä kummallakin on. --"

Uskon Itkosen vilpittömästi tarkoittaneen mitä hän tuolloin kirjoitti. Mutta ristiriita kirjeen kursivoidun kohdan ja jul-

kaistun arvostelun kirjaimen ja hengen välillä on niin räikeä, ettei voi pitää arvostelussa esitettyä yksipuolista teilausta muuna kuin moraalittomana. Kriitikon ilmiselvänä velvollisuutena on antaa tasapainoinen kokonaisarvio tarkasteltavan teoksen kaikista puolista, niin hyvistä kuin huonoista.

Kirjeessä mainitusta nöyrytyksestä kielitieteen perimmäisten kysymysten edessä ei arvostelussa näy jälkeäkään, kuten ei näkynyt myöskään seminaarissa. Ja vaikka kirjeessä pahoitellaankin minuun kohdistunutta nöyrytystä, vuotta myöhemmin julkaistu arvostelu on silti kuin seminaarin toisinto. Barabba ei ole vuodessa hellittänyt otettaan.

Itkosen vinoutunut käsitys tieteellisen kritiikin luonteesta käy yhtä selvästi ilmi toisestakin kirjeestä, jonka hän syystä tai toisesta halusi minulle asian tiimoilta lähettää joulukuussa 1986. Tässä relevantti kohta:

"- - Olet ehkä odottanut kirjasi arvostelua. Lyhennettynä, melko tiiviinä versiona se vihdoinkin tulee julki Virittäjän 4. vihkossa, jonka ilmestyminen jää tammikuun puolelle.

Sanon etukäteen, että pitelen kirjaasi siinä tosiaan aika kovakouraisesti. Teen sen arvostelijan oikeudella mutta myös ystävän oikeudella; ystäviäänhän itse kukin meistä voi pölyyttää kovimmin, ystävyys silti rikkumatta. Toivon ettei se tästäkään rikkoudu, ja samaten toivon menestystä tutkimuksillesi vastedeskin. --"

Itkonen puhuu arvostelemisen oikeudesta. Hyvä näin. Mutta mihin unohtui arvostelijan velvollisuus antaa tasapainoinen kokonaisarvio? Itkosen käsitykset ystävydestä ja ystävän "oikeudesta" taas ovat normaalin tuolla puolen.

*

Olen tehnyt selkoa arvostelun historiikista kaikkine henkilökohtaisuuksineen näinkin seikkaperäisesti, koska muuta keinoa ei ole paljastaa Itkosen ajattelun- ja menettelytapojen kiero luonne.

Itkonen on toiminut kuvatulla tavalla Virittäjän päätoimittajana, mikä on raskauttava asianhaara. Laadukkaan tieteellisen aikakauslehden päätoimittajan nimenomaisena tehtävänä on huolehtia mm. siitä, ettei Itkosen arvostelun tapaisia herjakirjoituksia julkaista. Ne murentavat Virittäjän uskottavuuden totuuteen pyrkivänä, neutraalina, tieteellisiä pelisääntöjä noudattavana keskusteluforumina.

Muutenkin voidaan panna merkeille, että Virittäjän sisältö on Itkosen päätoimittajakaudella köyhtynyt.

Professori Terho Itkonen ei ole sovelias jatkamaan Virittäjän päätoimittajana. Sen takia esitän täten kunnioittavasti Virittäjän toimitusneuvostolle, että se erottaisi professori Itkosen päätoimittajuudesta. Asian periaatteellisen tärkeyden takia ja Virittäjän uskottavuuden palauttamiseksi pyydän vielä, että toimitusneuvosto julkisesti Virittäjän palstoilla ilmoittaisi käsityksensä professori Itkosen menettelystä.

JÄLKISANA

Tapahtumien kulku on ollut seuraava.

Tarjosin vastineeni "Jo riittää!" Virittäjän päätoimittajalle julkaistavaksi 19.2.1987. Saatekirjeessä ilmoitin asian luonteen takia edellyttäväni, ettei toimitus muuta tekstiäni. Pääsiäisen kynnyksellä sain professori Terho Itkoselta 15.4.1987 päivätyn kirjeen, jossa hän ilmoitti panneensa "sellaisenaan painoon kirjoituksesi vastineosan (= sivut 1 - 11)". Ennen tätä olin ilmoittanut professori Itkoselle poistavani kirjoituksesta yhden kappaleen.

Kirjoitukseni ei kuitenkaan koostu vastineosasta ynnä jostakin muusta. Se on saumaton kokonaisuus. Koska koko perustelua ei suostuttu Virittäjässä julkaisemaan, vaan edellytettiin melkein neljänneksen mittaista tekstin karsimista, ilmoitin prof. Itkoselle julkaisevani vastineeni muualla kuin Virittäjässä.

Kirjeessäni totesin lopuksi tämän: "On valitettavaa, että Virittäjä ei enää ole neutraali keskustelufoorumi, jossa päätoimittaja valvoo tieteellisten pelisääntöjen noudattamista. Virittäjästä on tullut päätoimittajan lyömäase. On kestämaton tilanne, että päätoimittaja ei näy olevan samojen sääntöjen alainen kuin tieteelliset kirjoittajat yleensä, ja että hän itse jäävinä päättää, mitä häntä koskevaa kritiikkiä julkaistaan, mitä ei."

Professori Itkonen on viime aikoina julkisesti hyökännyt minua kohtaan kolme kertaa samassa vihjailevassa ja tavanomaiseen tieteelliseen diskurssiin kuulumattomassa tyylilajissa: edellä mainitussa lisensiaattiseminaarissaan kevätlukukaudella 1986, Virittäjän 3/1986 kirjoituksessaan sekä arvostelussaan Virittäjässä 4/1986. Kahteen ensimmäiseen päätin olla reagoimatta, vaikka aihetta olisi ollut.

Niihinkin muut ovat kuitenkin puuttuneet. Seminaari-istunnon professori Itkosen omissa oppilaissa aiheuttamista reaktioista

olen edellä tehnyt lyhyesti selkoa. Kirjoituksessaan "Erään tieteenalan "keskustelujen" tyylistä" (Kieliposti 2/1987) professori Pentti Leino nimenomaan toteaa, että professori Itkonen Virittäjän kirjoituksessa 3/1986 allekirjoittaneeseen kohdistamat vihjaillut ym. eivät sovi tieteelliseen aikakauslehteen. Ja kirjoituksessaan "Erään tieteenalan vai parin tutkijan keskustelutyö" (Kieliposti 3/1987, painossa) professori Osmo Ikonen arvostelee tapaa, jolla professori Itkonen samaisessa artikkelissa käsitteli allekirjoittanutta.

Tämä riittää uskoakseni melko selväksi näytöksi siitä, että kysymys ei ole minun huonosta kritiikinsietokyvystäni. Osa professori Itkonen esittämästä kritiikistä on sitä paitsi aiheellista ja hyvää. Tämän otan - kuten edellä olen jo todennut - mielelläni varteen. Vastineeni ei myöskään ole äkkinäinen purkaus. Sen otsikko "Jo riittää!" viittaa näihin varhempiinkin tapahtumiin.

Professori Itkonen arvostelun ilmestyttyä helmikuussa 1987 saatoin todeta hänen jatkaneen entistäkin asiattomammin. Tällainen toistuva hyökkäily on jo tieteellistä terrorismia, ja asiaa pahentaa se, että tekijänä on tieteellisen aikakauslehden päätoimittaja omassa lehdessään. Tällaisen luottamustehtävän saaneen henkilön tulisi (päinvastoin kuin professori Itkonen) omalla esimerkillään osoittaa, mitä asiallinen tieteellinen argumentointi on ja mitä lehden kirjoittajilta toivotaan. (Tieteellisen aikakauslehden päätoimittajan tehtävistä ja vastuusta ks. esim. kirjoituksia teoksessa Miriam Balaban, toim., Scientific Information Transfer: The Editor's Role, Dordrecht: Reidel Publishing Company, 1977.)

Virittäjän toimitusneuvosto ei ole ottanut pyytämäni kantaa professori Itkonen menettelyyn.

Tämän tulkitsemisen näin, että professori Itkonen edelleen nauttii toimitusneuvoston luottamusta, ja että toimitusneuvosto yhtyy tapaan, jolla professori Itkonen on tässä asiassa Virittäjää toimittanut. Hiljaisuuskin puhuu puolestaan.

Täysin yksimielinen toimitusneuvosto ei kuitenkaan ole ollut. Yksi sen jäsen, professori Pentti Leino, erosi toimitusneuvoston jäsenyydestä toukokuussa 1987 vastalauseena sille, että vastinettani ei Virittäjässä julkaistu lyhentämättömässä muodossa.

Virittäjällä ei näiden tapahtumien jälkeen ole sitä arvovaltaa, mikä sillä on ollut. Lehti on leimautunut tiettyjen ajatus- ja menettelytapojen puolestapuhujaksi. Ennenkin käydyt keskustelut vaihtoehtoisesta lingvivistisestä julkaisukanavasta saavat uutta pontta.

Sen varalta, että Virittäjää tulevaisuudessa haluttaisiin toimittaa enemmän siihen tapaan kuin laadukkaampia kansainvälisiä tieteellisiä aikakauslehtiä toimitetaan, esitän lopuksi muutaman ehdotuksen:

- päätoimittajan kaudesta tehdään määräaikainen,
- toimitusneuvosto aktivoidaan,
- tarjottujen artikkeleiden seulonnassa päätoimittaja käyttää aktiivisesti muitakin arvioitsijoita (referees).
- päätoimittajan oikeutta julkaista omia tekstejään rajoitetaan.

**PUBLICATIONS OF THE DEPARTMENT OF GENERAL LINGUISTICS,
UNIVERSITY OF HELSINKI**

1. Raimo ANTTILA, *Analogy*. 1974. 203 pp. (Out of print.)
2. *Finnish Structuralism: Present and Past*. 1976. 53 pp. (Out of print.)
3. Eugene HOLMAN, *Grade Alternation in Baltic-Finnic*. 1975. 216 pp.
4. Esa ITKONEN, *Linguistics and Empiricalness: Answers to Criticisms*. 1976. 76 pp. (Out of print.)
5. *Four Linguistic Studies in Classical Languages*. 1978. 121 pp. (Out of print.)
6. Auli HAKULINEN — Fred KARLSSON — Maria VILKUNA, *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. 1980. 189 pp. (Out of print.)
7. Benny BRODDA — Fred KARLSSON, *An Experiment With Automatic Morphological Analysis of Finnish*. 1981. 97 pp. (Out of print.)
8. Martti NYMAN, *Relational and Reconstructive Aspects of Grammatical Systematization*. 1982. 64 pp.
- 9.-10. *Papers from the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics, Vol I, II*. Edited by Fred KARLSSON. 1983. 720 pp.
11. Kimmo KOSKENNIEMI, *Two-Level Morphology: A General Computational Model for Word-Form Recognition and Production*. 1983. 160 pp.
12. Terhi RISSANEN, *Viittomakielen perusrakenne*. 1985. 134 pp.
13. *Computational Morphosyntax. Report on Research 1981—84*. Edited by Fred KARLSSON. 1985. 178 pp.
14. Fred KARLSSON, *Linguistic Computer Corpora and Programs at the University of Helsinki*. 1985. 31 pp.
15. *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Computational Linguistics*. Edited by Fred KARLSSON. 1986. 202 pp.
16. Fred KARLSSON, *Pikku lisä aikakauslehti Virittäjän historiaan*. 1987. 17 pp.

ISBN 951-45-4374-2
ISSN 0355-7170
Helsinki 1987
Yliopistopaino